

УДК 343.163

**ДІЯЛЬНІСТЬ ПРОКУРОРА ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЙОГО УЧАСТІ
В СУДОВОМУ ЗАСІДАННІ У ПЕРШІЙ ІНСТАНЦІЇ**

**ACTIVITIES OF THE PROSECUTOR FOR ENSURING HIS PARTICIPATION
IN COURT SESSION IN THE FIRST INSTANCE**

Орлик Д.П.,
*аспірант відділу підготовки прокурорів
з нагляду за додержанням законів органами,
які проводять досудове розслідування,
Національної академії прокуратури України*

Стаття присвячена науковому аналізу процесуальної діяльності прокурора щодо забезпечення його участі в судовому засіданні у першій інстанції. Вказується на те, що питання формулювання обвинувачення у досудовому провадженні, проблеми підготовки та участі прокурора в судовому засіданні у суді першої інстанції набувають в умовах змагального кримінального процесу особливого значення. Діяльність прокурора фактично здійснюється на межі двох стадій кримінального провадження: вона завершує стадію досудового розслідування та забезпечує початок стадії підготовчого провадження. Констатується відсутність її належного законодавчого врегулювання, неоднозначність трактування у теорії кримінального процесуального права та практиці його застосування.

Ключові слова: кримінальне провадження, діяльність прокурора на етапі закінчення досудового розслідування, участь прокурора в судовому засіданні у першій інстанції, повноваження прокурора; затвердження прокурором обвинувального акту, підготовка прокурора до участі в судовому засіданні у першій інстанції.

Статья посвящена научному анализу процессуальной деятельности прокурора по обеспечению его участия в судебном заседании в первой инстанции. Указывается на то, что вопросы формулирования обвинения в досудебном производстве, проблемы подготовки и участия прокурора в судебном заседании в первой инстанции приобретают в условиях состязательного уголовного процесса особое значение. Эта деятельность прокурора фактически осуществляется на границе двух стадий уголовного производства: она завершает стадию досудебного расследования и обеспечивает начало стадии подготовительного производства. Констатируется отсутствие ее надлежащего законодательного урегулирования, неоднозначное толкование в теории уголовного процессуального права и практике его применения.

Ключевые слова: уголовное производство, деятельность прокурора на этапе окончания досудебного расследования, участие прокурора в судебном заседании в первой инстанции, полномочия прокурора, утверждение прокурором обвинительного акта, подготовка прокурора к участию в судебном заседании в первой инстанции.

The article is devoted to the scientific analysis of procedural activities of the prosecutor for ensuring his participation in court session in the first instance. It is specified that questions of a formulation of charge of pre-judicial production, problems of preparation and participation of the prosecutor in judicial in court session in the first instance are of particular importance in the conditions of competitive criminal trial. This activity of the prosecutor is actually carried out on border of two stages of criminal proceedings: she finishes a stage of pre-judicial investigation and provides the beginning of a stage of preparatory production. Lack of her appropriate legislative settlement, ambiguous interpretation in the theory of a criminal procedural law and practice of its application is stated.

Key words: criminal proceedings, activity of the prosecutor at a stage of the end of pre-judicial investigation, participation of the prosecutor in court session in the first instance, powers of the prosecutor, approval by the prosecutor of the indictment, training of the prosecutor for participation in court session in the first instance.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Як відомо, прокуратура є одним із державних органів, які забезпечують захист прав та

законних інтересів людини, суспільства та держави, у тому числі в сфері кримінального провадження. Реформа кримінальної юстиції, що триває і до нині, зміна кримінального процесуального законодавства

по-новому визначили роль і повноваження прокурора у кримінальному процесі, що обумовлює необхідність здійснення наукових досліджень діяльності прокурора у нових умовах.

Як вказується у літературі, історія зародження і становлення органів прокуратури в різних країнах, в тому числі і в Україні, показує нам нерозривний зв'язок прокуратури з кримінальним провадженням; участь прокурора в кримінальному процесі виступає одним із спеціальних засобів забезпечення законності. Поряд з цим прокурор на всіх стадіях кримінального процесу захищає права і свободи громадян, а в судовому засіданні на основі принципу змагальності сприяє суду в постановленні об'єктивного і справедливого вироку [1, с. 146–148].

Питання участі прокурора у кримінальному провадженні у суді першої інстанції викликають постійний інтерес як у науці кримінального процесу, так і у правозастосовній практиці. І це закономірно, оскільки прокурор бере активну участь у судовому провадженні у першій інстанції, у тому числі у підготовчому провадженні, забезпечуючи розгляд судом кримінальної справи по суті. Недосконалість правового регулювання цієї діяльності, помилка прокурора у кожному конкретному випадку може призвести до негативних наслідків як загального (невиконання завдань кримінального провадження), так і окремого (порушення прав і законних інтересів конкретних осіб) характеру.

Недостатність теоретичного розгляду питань участі прокурора у судовому провадженні у першій інстанції, у тому числі у підготовчому провадженні, його діяльності та повноважень по забезпеченню такої участі, недосконалість законодавчої регламентації цього напрямку діяльності прокурора, наявність окремих проблем практичного характеру передбачають проведення додаткового наукового дослідження відповідних питань.

Ступінь розробленості теми. Питанням статусу прокурора у кримінальному процесі, його функціям і повноваженням приділено достатньо багато уваги в працях учених-процесуалістів (С.А. Альперта, М.І. Бажанова, В.І. Баскова, О.Я. Баєва, І.В. Вернідубова, Ю.М. Грошевого, Л.М. Давиденка, В.В. Долежана, В.С. Зеленецького, Г.К. Кожевникова, М.В. Косюти, Ю.В. Кореневського, П.І. Кудрявцева, В.Ф. Крюкова, А.В. Лапкіна, І.Є. Марочкіна, О.Р. Михайленка, В.Т. Маляренка, М.І. Мичка, В.П. Півненка, Ю.Є. Полянського, М.В. Руденка, І.М. Садовського, Г.П. Середи, Ж.О. Сульженко, В.М. Юрчишина, В.Д. Фінька та ін.), у численних наукових публікаціях і навчальній літературі. Присвячено цим питанням і ряд дисертаційних досліджень, виконаних останніми роками в Україні (М.І. Бортун, Л.С. Жиліна, Я.О. Ковальова, М.І. Копетюк, М.В. Косюта, В.В. Луцик, О.В. Мельник, В.О. Середя, Я.М. Толочко, Р.Р. Трагнюк та ін.).

Окремі аспекти діяльності прокурора у різних стадіях кримінального провадження розглядалися тими авторами, які досліджували актуальні проблеми порядку кримінально-процесуальної діяльності в цих стадіях.

Значущість даних досліджень є беззаперечною, однак деякі проблеми, пов'язані із забезпеченням участі прокурора у судовому провадженні у першій інстанції, у тому числі у підготовчому провадженні, залишились невирішеними, а у зв'язку із зміною кримінального процесуального законодавства виникли й нові.

Очевидно, що питання процесуальної діяльності прокурора по забезпеченню його участі у судовому провадженні у першій інстанції, у тому числі у підготовчому провадженні, потребує подальшого наукового дослідження з метою удосконалення її практичної реалізації.

Метою цієї статті є науковий аналіз процесуальної діяльності прокурора по забезпеченню його участі в судовому засіданні у першій інстанції, проблем, які виникають в процесі реалізації його повноважень на цьому етапі кримінального провадження, формулювання пропозицій щодо їх усунення.

Виклад основного матеріалу. Як стверджує О.В. Геселев, аналізуючи процесуальний статус прокурора за новим КПК України, слід пам'ятати, що участь прокурора у кримінальному процесі визначається, насамперед, закріпленими ст. 121 Конституції України фундаментальними положеннями щодо основних напрямів діяльності або функцій органів прокуратури України. При цьому, концептуальною новелою нового КПК України є положення щодо участі прокурора на стороні обвинувачення на всіх стадіях кримінального провадження [2, с. 78].

Відносно самостійним етапом діяльності прокурора розглядаються дії прокурора та рішення, що ним приймаються, з моменту звернення до нього слідчого з обвинувальним актом чи іншим підсумковим за результатами проведеного досудового розслідування процесуальним документом, і до початку судового засідання.

Ця діяльність фактично здійснюється на межі двох стадій кримінального провадження: вона завершує стадію досудового розслідування та забезпечує початок стадії підготовчого провадження.

Закінчення досудового розслідування як заключний етап стадії досудового розслідування має важливе та принципове значення, оскільки саме на цьому етапі кримінальне провадження, як правило, переходить від своєї досудової частини у судову, і відбувається це внаслідок реалізації прокурором відповідних повноважень, зокрема пов'язаних із затвердженням обвинувального акту слідчого, або вчиненням інших, передбачених законом дій.

Так, відповідно до ч. 2 ст. 283 КПК України прокурор зобов'язаний у найкоротший строк після повідомлення особі про підозру здійснити одну з таких дій: 1) закрити кримінальне провадження; 2) звернутися до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності; 3) звернутися до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру.

При цьому, на думку В.Г. Неділько, покладений на прокурора обов'язок у «найкоротший строк» піс-

ля повідомлення особі про підозру вчинити одну з вищевказаних дій необхідно розуміти наступним чином: процесуальні рішення про закінчення досудового розслідування повинні прийматись без затримки і у більш стислі строки порівняно з граничними, що визначені КПК України, за умови всебічного, повного, неупередженого дослідження всіх обставин у кримінальному провадженні та оцінки зібраних доказів, тобто виконання вимог ст. 91 КПК України про встановлення обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні [3, с. 61].

Істотне значення для прийняття прокурором законного та обґрунтованого рішення на цьому етапі кримінального провадження є встановлення наявності фактичних і правових підстав, які засвідчують обґрунтованість висновку слідчого про закінчення досудового розслідування.

Як вказувала свого часу Н.А. Якубович, якщо в процесі розслідування здобуті докази, на підставі яких слідчий доходить висновку, що злочин розкритий, особи, які його вчинили, викриті, характер і розмір шкоди, завданої злочинцем, встановлені, заходи, спрямовані на її відшкодування, вжиті, а причини та умови, які сприяли вчиненню злочину, встановлені, то з'являється і підстава для визнання розслідування закінченим [4, с. 4–5].

Слід зазначити, що діяльність прокурора на етапі закінчення досудового розслідування має багатогранний і комплексний характер, а її зміст визначається правовою природою процесуального статусу прокурора як специфічного учасника кримінального провадження.

Так, з однієї сторони, прокурор, досліджуючи матеріали досудового розслідування на етапі його закінчення, у тому числі з точки зору наявності чи відсутності підстав для прийняття одного з передбачених ч. 2 ст. 283 КПК України рішень, продовжує тим самим виконувати наглядову функцію під час досудового розслідування. З іншої сторони, прийнявши рішення про звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності, про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру прокурор бере на себе функції підтримання державного обвинувачення в суді, представництва інтересів громадянина або держави в суді.

Зокрема, затвердивши обвинувальний акт слідчого або склавши обвинувальний акт самостійно, не погодившись із обвинувальним актом, що був складений слідчим, та звернувшись із ним до суду, прокурор фактично приймає обвинувачення від органів досудового розслідування та розпочинає здійснення державної обвинувальної діяльності в суді.

Цілком очевидним є те, що однією з важливих умов законності та обґрунтованості рішення прокурора на цьому етапі кримінального провадження є дотримання законності та обґрунтованості в обвинувальній діяльності органів досудового розслідування.

У зв'язку із цим важливе теоретичне та практичне значення має чітка законодавча та організаційна

визначеність повноважень прокурора як суб'єкта доказування на етапі закінчення досудового розслідування.

Доводиться констатувати, що ні КПК України, ні нормативно-правові акти Генеральної прокуратури України не визначають, які питання підлягають вирішенню прокурором на етапі закінчення досудового розслідування, зокрема й у разі звернення слідчого із обвинувальним актом для його затвердження, а лише у загальному виді орієнтують прокурора на необхідність: визнання зібраних під час досудового розслідування доказів достатніми для складання обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру (ч. 1 ст. 290 КПК України); встановлення підстав для закриття кримінального провадження (ч. 1–4 ст. 284 КПК України), звільнення від кримінальної відповідальності (ч. 2 ст. 286 КПК України).

Водночас визнання діяльності прокурора, що здійснюється після закінчення досудового розслідування і до направлення обвинувального акту чи відповідного клопотання до суду, процесуальною за своїм змістом і характером ставить питання про необхідність включення до КПК України норми, яка б регулювала порядок розгляду прокурором питань, пов'язаних із оцінкою законності та обґрунтованості обвинувальної діяльності органів досудового розслідування та порядком прийняття прокурором підсумкового процесуального рішення за результатами досудового розслідування.

Так, наприклад, у разі звернення слідчого із обвинувальним актом прокурор повинен перевірити повноту та неупередженість проведеного досудового розслідування, дотримання вимог закону під час збирання (у тому числі фіксування), перевірки та оцінки доказів (з вирішенням питання щодо їх допустимості), правильність кримінально-правової кваліфікації діяння тощо. Конкретний перелік питань, що підлягають вирішенню прокурором на етапі закінчення досудового розслідування, у тому числі з урахуванням специфіки підстав прийняття кожного з передбачених ч. 2 ст. 283 КПК України рішень, може встановлюватись наказом Генерального прокурора України.

Особливе значення має оцінка прокурором законності обвинувального акту та інших процесуальних документів, якими завершується досудове розслідування і які відповідно до КПК України передаються до суду. Адже саме ці документи визначають предмет і межі подальшого судового розгляду.

Проте слід мати на увазі, що реалізація даних документів у суді забезпечується саме прокурором, який наряду з іншими представниками сторони обвинувачення підтримує обвинувачення та представляє інтереси громадянина або держави в суді, з виключним правом, як державного обвинувача, корегування обвинувачення в сторону його пом'якшення, часткової чи повної відмови від нього.

Таким чином, пізнавальна діяльність прокурора на цьому етапі кримінального провадження повинна здійснюватися за декількома напрямками: 1) пізнання

фактичних обставин кримінального правопорушення, що було предметом розслідування; 2) пізнання кримінально-правової та криміналістичної сутності цього кримінального правопорушення; 3) пізнання обставин здійснення самого досудового розслідування; 4) пізнання сучасного стану законодавства та правозастосовної практики у сфері притягнення до кримінальної відповідальності за інкриміновані правопорушення.

Прийняття прокурором рішення про затвердження обвинувального акту слідчого (або самостійне складання обвинувального акту) та направлення його до суду означає згоду прокурора з висновками органу досудового розслідування, що викладені в обвинувальному акті, та висунення обвинувачення у значенні п. 13 ч. 1 ст. 3 КПК України (як твердження про вчинення певною особою діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, висунуте в порядку, встановленому КПК України), яке прокурору як державному обвинувачу надалі необхідно буде підтримувати перед судом.

Відповідно до ч. 2 ст. 37 КПК України прокурор здійснює повноваження прокурора у кримінальному провадженні з його початку до завершення. Цим та іншими положеннями КПК України було запроваджено принцип «незмінності прокурорів», який забезпечує персональну відповідальність прокурора за підтримання державного обвинувачення у тому кримінальному провадженні, в якому він здійснював процесуальне керівництво досудовим розслідуванням та в якому визнав сукупність зібраних доказів достатньою для підтримання державного обвинувачення.

Для створення умов подальшої обвинувальної діяльності прокуророві слід конспектувати необхідні матеріали розслідування, знімати копії з найбільш значущих процесуальних документів, робити виписки тощо. Отримані таким чином матеріали необхідно систематизувати, проаналізувати, після чого одержані знання синтезуються та розробляється план

участі державного обвинувача в судовому засіданні [5, с. 16].

Не слід забувати, що у судовому провадженні характер повноважень прокурора у порівнянні з повноваженнями під час здійснення досудового розслідування змінюється. Він вже не здійснює процесуальне керівництво, не дає вказівки, обов'язкові для виконання. Він вправі звертатись до суду із клопотаннями, висловлювати свою думку (позицію) з тих чи інших питань, що досліджуються судом, тобто результати здійснення прокурором своїх повноважень тут загалом мають рекомендаційний характер. Водночас, на відміну від сторони захисту, специфіка діяльності прокурора у суді полягає в тому, що, маючи рівні процесуальні можливості зі стороною захисту, прокурор ще виконує покладені на нього державні обов'язки. У зв'язку із цим зазнають певної трансформації повноваження прокурора в суді, проміжні цілі та завдання його діяльності, у тому числі як суб'єкта доказування.

Висновки. Переважна більшість кримінальних проваджень в Україні є провадженнями публічного обвинувачення, в яких підтримання обвинувачення здійснюється представником держави – прокурором, від рівня професіоналізму та кваліфікації якого, зокрема і в питаннях підготовки до судового розгляду, залежить успішне виконання завдань кримінального провадження у кожному конкретному випадку. Відповідно питання формулювання обвинувачення у досудовому провадженні, проблеми підготовки та участі прокурора в судовому засіданні у суді першої інстанції набувають в умовах змагального кримінального процесу особливе значення. Разом з тим багато з цих питань не мають чіткого законодавчого врегулювання, отримують неоднозначне трактування у теорії кримінального процесуального права та практиці його застосування. Зазначене свідчить про необхідність подальших пошуків законодавцем, ученими та практиками шляхів оптимізації процесуальної діяльності прокурора щодо забезпечення його участі в судовому засіданні в першій інстанції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Юрчишин В. М. Фактори, що обумовлюють необхідність участі прокурора в кримінальному процесі / В. М. Юрчишин // Вісник Академії адвокатури України : тези міжнародної наукової конференції «Проблеми реформування судочинства в Україні». – 2010. – Число 2. – С. 146–148.
2. Геселев О. Процесуальний статус та повноваження прокурора за новим Кримінальним процесуальним кодексом України / О. Геселев // Слово Національної школи суддів України. – 2012. – № 1. – С. 78–92.
3. Неділько В. Повноваження прокурора під час закриття кримінального провадження / В. Неділько // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2013. – № 2. – С. 60–64.
4. Якубович Н. А. Окончание предварительного следствия по делам, направленным в суд / Н. А. Якубович. – М., 1979. – 103 с.
5. Серова Е. Подготовка государственного обвинителя к судебному следствию / Е. Серова, Е. Ганичева // Законность. – 2007. – № 3. – С. 16–18.